

ho dvora v románu *Železná koruna*, 1888). Spíš kronikářsky než románově zpracoval autor čtyřdílné *Paměti katovské rodiny Mydlářův v Praze* (1886–89) s látkou ze 17. století. *Tajnosti pražské* (1868) podávají události r. 1848 jako výsledek spiknutí a intrik klubu Mladá Čechie, inspirovaného příkladem francouzských a italských revolucionářů. Autor tu staví příkře proti sobě liberály, kteří chtějí získat národní práva „zákonnou cestou“, a radikální demokraty, které zobrazuje jako neodpovědné dobrodruhy. Připisuje jim záměrné vyprovokování pražského svatodušního povstání, a tím i nepřímou vinu za návrat absolutismu po porážce revoluce.

Svátkovo rozsáhlé beletristické dílo (jeho *Sebrané dějepisné romány* mají 23 svazků) chtělo imponovat novostí látek a koncepcemi, které uváděly domácí historii do souvislosti se světovým děním. Pro vývoj českého historického romanopisectví má toto dílo druhořadý význam, počínaje už nízkou jazykovou úrovní Svátkova vyprávěčství. Chce ohromit čtenáře množstvím kulturně historických detailů, zaujmout mnohdy lacinou senzačností, křiklavě efektními výjevy, nadměrnou dějovou fantastičností, patosem.

Karolína Světlá

/ 1830 - 1899 /

Příslušnice májové družiny, autorka próz z prostředí pražského i venkovského. Ve skladbách složité kompozice a děje vytvořila novodobou podobu českého románu, v povídkách osobitě propracovávala umění povahokresby. Její tvorbu sjednocuje humanistický ideál člověka a hledání nadosobních životních hodnot a morálních norem.

Narodila se jako Johana Rottová 24. 2. 1830 v pražské obchodnické rodině. Otec na ni výchovně působil humánním smýšlením a jeho vyprávění o české minulosti jí později dalo řadu podnětů k pražským románům a povídkám a také k pracím, kde vykreslila postavy z otcova příbuzenstva, v němž se udržovala evangelická víra (*Několik archů z rodinné kroniky*, 1862). V *Upomínkách* (1874) vyličila nejen půvab staropražského světa svého mládí, ale i složitou cestu svého vývoje. Nechtěla pro sebe přijmout konvenční podobu vzdělané a německy vychované měšťanské dívky, ale toužila po vlastním osobitém projevu a tvůrčím uplatnění. R. 1852 se provdala za profesora Petra Mužáka, který ji už dříve seznamoval s českou literaturou a uváděl do pražské vlastenecké společnosti. Světlá i její sestra Žofie (příští spisovatelka Sofie Podlipská) se po několik let důvěrně přátelily s B. Němcovou. K literárnímu úsilí májovců se Světlá připojila svou

první novelou *Dvoji probuzení* (almanach Máj, 1858). Duševní porozumění a citové sblížení s J. Nerudou na počátku 60. let jí dalo lidsky i umělecky dozrát. R. 1853 poznala Světlá ještědský kraj, který pak po více než třicet let každoročně navštěvovala. Své literární jméno si dala podle vesnice Světlá pod Ještědem, rodiště P. Mužáka. Byla činná v emancipačním hnutí českých žen (založení Ženského výrobního spolku r. 1871). Od r. 1887 žila trvale v Praze, pro nemoc izolována od soudobého života. Zemřela 7. 9. 1899.

V románech z pražského prostředí zachytila Světlá některé myšlenkové a společenské proudy novodobých českých dějin. *První Češka* (1861) a *Na úsvitě* (č. 1864) spadají dějem do počátku 19. století, *Poslední paní Hlohovská* (č. 1870) do doby Josefa II. *Zvonečková královna* (1872) líčí tlak pojosefínské reakce, podněcované církví a podporované byrokracií a bohatým měšťanstvem, a tajnou činnost svobodných zednářů. V tomto rámci se odehrává několik lidských dramát: Příběh paní Nattererové, ženy vysokého státního úředníka, navenek tiché a trpné, která se po potlačení selské vzpoury r. 1775 a popravě jejího vůdce, starého ovčáka z otcova panství a svého přítele z dětství, vnitřně vzbouří proti společenské nespravedlnosti i proti bezohlednému muži a vychovává ze synů bojovníky za osvobození národa i lidstva; osud paní Nepovolné, ovládané touhou po majetku, ctižádostí a náboženským fanatismem, slepě plnící příkazy jezuitů a vychovávající i z vnučky Xavery jejich nástroj; konečně tragický milostný vztah této dívky a ušlechtilého, vzdělaného Klementa Natterera, vůdce zednářského spolku. Přes pochmurný závěr (Xaveřina zrada na Klementovi a jeho poprava, po níž dívka zešílí) vyznívá román nadějně: Klementův bratr si i jako kněz uchoval matčin a bratrův odkaz a jeho humanismem prodchnutá kázání ovlivní mladého B. Bolzana, příštího vychovatele celých generací obrozenských pracovníků.

Praha poskytla Světlé látku též k řadě povídek. Dějištěm *Černého Petříčka* (č. 1871) je někdejší Koňský trh (Václavské náměstí) v době, kdy byl ještě sídlem kramářských stánků. Světlá tu vystihla svérázné prostředí i náladu místa, zachytila kus dávno minulého života jeho obyvatel, chudších i zámožnějších kupeckých rodin, učedníků, služebných, tovaryšů. S povahopisným uměním vytvořila ústřední postavu samostatného pražského lidového mudrlanta, suverénně rozhodujícího o životě svého mladšího nemanželského bratra Františka, i portrét jeho sousedky, dobrosrdečné, ale touhou po společenském vzestupu zaslepené paní hostinské od Beránka. V příběhu její dcery Stázičky, která se vzepře sňatku plánovanému matkou, a Františka, který odmítne kněžské povolání, pro něž ho určil bratr, vyjádřila Světlá svou představu o důstojnosti člověka, o ceně jeho přirozených citů a o právu na svobodný rozvoj. Oba mladí lidé se ve jménu své lásky nepodvolí autoritě rodiny ani běžné morálky a uprchnou do světa. Tragičnost závěru (smrt milenecké dvojice) je přitlumena smírným zmoudřením Petříčka i paní od Beránka, kteří vychovávají dceru Stázičku a Františka.

Rozsahem i významem nejpodstatnější částí autorčina díla je ještědská próza, vytvářející obraz ušlechtilého lidství a hledající životní hodnoty přesahující význam jednotlivce. V Podještědí se Světlá setkávala s lidmi výjimečných povah i osudů nebo o nich slýchala vyprávět. Obdivovala v nich příklady mravního hrdinství, myšlenkové odvahy a citové vřelosti. Z nich si brala předlohy ke svým obrazům člověka usilujícího o dobro a spravedlnost, které musí vykupovat sebezapřením a odříkáním. Podala takový obraz hned v jedné z prvních ještědských povídek, ve *Skalákově* (č. 1863). Jeho hrdinka Rozička obětuje majetek i společenské postavení pro záchranu svého milého, z něhož společnost, opovrhující jím pro jeho chudobu, učiní málem vraha a pak ho zavrhne a odsoudí. Jediná Rozička rozpoznala Jáchymovo „dobré srdce“, a i když je její úsilí zdánlivě marné, patří jí morální vítězství.

Vesnický román (č. 1867) líčí rozvrat nerovného manželství zámožné rychtářky a mnohem mladšího chudého Antoše, který si ji vzal z úcty a vděčnosti, později se však musí vzepřít její sobecké lásce. Prostá dívka Sylva pochopí jeho neštěstí, nezištně mu pomáhá tím, že se stará o jeho děti, matkou zanedbávané, a dává Antošovi poznat nesobeckou lásku, založenou na duševním pochopení. Podobně jako v Černém Petříčkově dostává se i zde do popředí otázka svobody a přirozených práv osobnosti: Antoš i Sylva se chtějí postavit proti konvencím a začít nový společný život. Sylva se však nakonec zřídka Antoše jednak ze soustrasti s jeho ženou, jednak z obavy, aby mu její kletba neublížila. Výraznou postavou je i Antošova matka, která s neúprosnou mravní přísností zastává nedotknutelnost manželství a lidských zákonů, třeba byly nespravedlivé, a přiměje i Antoše, aby se své lásky vzdal.

Kříž u potoka (1868) je založen na rozporu citu a povinnosti a na myšlence oběti jdoucí až na samu mez lidských možností. Evička, schovanka z dolanského mlýna, se provdá za Štěpána Potockých, aby věností zrušila dávnou kletbu, která příslušníkům rodu Potockých nedovoluje dosáhnout rodinného štěstí. Prokletí vlastně spočívá v mravním a duchovním úpadku rodiny a projeví se brzy i na Štěpánovi. Evička dosáhne svého cíle až ve chvíli, kdy se vzdává své opravdové lásky k Štěpánovu bratru Ambrožovi. Osou románu je její proměna z dívky ve vyzrálou ženu, schopnou i za cenu utrpení splnit mravní příkaz, který si sama dala: opřít se zlu, které křiví povahy i jednání lidí. Vztahy mezi postavami – podobně jako ve *Vesnickém románu* – jsou složité, procházejí pozvolnými proměnami i prudkými zvraty, vyjevují se často v dramaticky komponovaných scénách. Dějová osnova *Kříže u potoka* je bohatší o tragický příběh prabáby Potockých Józy, který je vložen do děje jako samostatné vyprávění a tvoří předobraz Eviččina osudu. Právě Józa, kterou kdysi zradil její milý Mikeš Potocký a jeho bratr donutil k sňatku a obloudil čarováním, proklela v zoufalství celý rod. Tato postava na jedné straně symbolizuje temné síly, proti nimž Evička bojuje, na druhé straně vyjadřuje druhotné téma díla: protest proti bezpráví

páchanému na bezbranném člověku. Důležitou myšlenkovou složkou románu je i představa navázání na odkaz českobratrských tradic, spjatá s postavami Evičky a Ambrože. Ozývá se také v románu *Nemodlenec* (1873), jehož význam je jinak hlavně v kritice společenského řádu založeného na nerovnosti lidí.

Hrdinka románu *Frantina* (č. 1870), „asi potomkyně některé staré rodiny podobojí“, je žena obdařená zvláštní krásou a podmanivým osobním kouzlem. Vyrůstla v samotě, nedotčena civilizací, náboženským myšlením a běžným chápáním života. Dospěla sama k rozumovému výkladu světa, v němž je člověk viděn jako součást přírody, k myšlenkám o rovnosti a bratrství lidí a k odporu proti všemu útisku. Věří jen v pozemský život, v němž si člověk sám láskou připravuje nebe a nenávisť a křivdami peklo. Toto přesvědčení řídí její činy a vede ji také při vykonávání rychtářského úřadu, který zdědí po muži, k ochraně práv robotného lidu. Důsledkem jejího chápání světa je vrcholná obět: když se po létech odloučení shledá s milovaným přítelem z mládí a náhodně v něm odhalí vůdce lupičů sužujících celý kraj, sama ho v den svatby zabije. Výše než touhu po štěstí klade poslušnost svědomí, které jí říká, „všichni lidé že musí člověku více platit než z nich jediný“. Vyprávění je stylizováno jako osobité lidové podání. Je totiž vloženo do úst Frantininu bratrskému příteli Bartolomovi, bývalému čeledínu na jejím statku, který si na ni po létech s obdivem vzpomíná a představuje ji jako „osobu napolo již báječnou“.

Hlavní postavy ještědských (i pražských) románů jsou nevšední. Bývají vytvářeny pomocí nadsázky, zesílením a zveličením některého podstatného znaku, myšlenky, citu, povahové vlastnosti. Jejich řeč i řeč vyprávěčská je většinou slavnostně vzrušená, v ději je mnoho fantastického, tajemného. Zejména svět lidových pověr, čarů a kouzel Světlá s oblibou zaznamenávala jako prostředek dějové motivace i jako význačnou folkloristickou zvláštnost. Nicméně v ještědské próze jsou heroizované lidské zjevy pevně zakotveny v realitě vesnického života s jeho denní prací, návyky, sociálními poměry.

V povídkách, které vznikaly souběžně s romány a po nich, se silněji uplatňuje autorčina schopnost pozorování a vcítění, umění portrétu, psychologický postřeh, smysl pro význačný detail. Problematiku mravní bytosti člověka a lidských vztahů hledá tu Světlá spíše ve světě prostých lidí než v ideálně pojatých postavách a neobyčejných příbězích, důvěrněji proniká k lidské radosti i bolesti a velikost člověka odhaluje tam, kde není nápadná na prvý pohled. V řadě tematicky a náladově značně rozrůzněných povídek (*Mladší bratr*, *Černá divizna*, *Divousové* aj.) zaujímají zvláštní místo ty, které si všimají všední skutečnosti denního života (*Přišla do rozumu*, *Kterak se dohodli*, *Námluvy*). Nejznámější je *Hubička* (č. 1871), žánrový obrázek, podle něhož E. Krásnohorská zpracovala libreto k Smetanově opeře. Příběh dvou umíněných milenců je podkladem k líčení typicky krajového ještědského vesnického prostředí, národopisných zvyklostí (námluvy), dobových a místních zvláštností (pašeráctví). S jiným pohledem na

skutečnost se setkáváme v *Nebožce Barboře* (č. 1873). Ve vztahu dvou vesnických prostáčků, Barky a Matýska, chudých, vysmívaných a odstrčených, ale schopných hlubokého citu a bohatých vzájemnou příchylností, prožívajících nečekané štěstí, když zdědí skromný baráček, a nečekanou katastrofu Barčiny nemoci končící smrtí, je bez patosu vyzdvížena jako velická životní hodnota věrná oddanost, jdoucí až za hrob. Ve zdánlivě jednoduché výstavbě povídky je základním vyprávěčským postupem prolínání charakteristik obou hrdinů v jejich protikladnosti i podobnosti. Současně se střídá pohled „zvenčí“, jak Barku a Matýska vidí nechápající svět, s pohledem „zevnitř“, jak oni vidí sami sebe. Zvláštním půvabem povídky je jemný humor s přídechem smutku (podobného druhu jako v Černém Petříčkovi). Některé ještědské povídky Světlá zařadila do zvláštního svazku *Kresby z Ještědí* (1880). Prózy tohoto typu obsahovaly nové vývojové prvky nejen v jejím díle, ale v směřování soudobé literatury vůbec.

V májové generaci představuje Světlá výraznou uměleckou osobnost jako tvůrkyně českého románu. Navazuje vesnickou prózou na dílo B. Němcové, vnáší však do ní prvky filozofického myšlení a složitou dějovou koncepci; ve své ještědské próze vytváří mýtus kraje a idealizovaný lidový typ.

František Xaver Svoboda

/ 1860 - 1943 /

Básník, prozaik a dramatik, autor rozsáhlého díla, které svým realismem předznamenalo na přelomu 80. a 90. let 19. století nové tendence literatury 90. let. V poezii tlumočnick přírodních nálad, v próze a v dramatech pozorovatel rozpadu měšťácké rodiny a psycholog ženských povah.

Život F. X. Svobody byl vyplněn soustavnou prací spisovatelskou. Narodil se 25. 10. 1860 v Mníšku pod Brdy v zemědělské a podnikatelské rodině. Vystudoval reálku v Praze, techniku však nedokončil a věnoval se úřednické kariéře, jež vhodně zajišťovala jeho literární činnost. Byl praktikantem pražského magistrátu (1884–89), pak úředníkem Městské spořitelny v Praze. Od r. 1910, kdy odešel do výslužby, žil střídavě v Mníšku a v Praze, kde i zemřel (25. 5. 1943). Byl manželem spisovatelky Růženy Svobodové.

Více než padesátiletá literární činnost F. X. Svobody spadá do období mnoha proměn české literatury. Svoboda se však brzy postavil mimo umělecký i společenský vývoj a jeho skutečný přínos literatuře je v podstatě omezen na konec 19. století. Ač generacím čtenářů byl vždy známější Svoboda dramatik a prozaik, tvoří základ jeho tvorby osobité básnické